

اَلْاَسْحَى

Azərbaycan Milli Mətbuatı - 150

Mətbuatımızın “molla nəsrəddinçilər”i sırasında adı xüsusi yerlərdən birini tutur. “Molla Nəsrəddin” jurnalının fəaliyyətində, apardığı mübarizədə maarifpərvər, şair, yazıçı, jurnalist Əliqulu Qəmküsarın rolu böyükdür. Ancaq bu jurnal onun yazılarının dərc etdirildiyi ilk və yeganə mətbu orqan deyildi. Əliqulu Qəmküsar mətbuat meydanına XX yüzilliyin ilk anadilli mətbu orqanı olan “Şərqi-Rus” qəzeti ilə qədəm qoydu. Bu qəzetin 1904-cü il 28 dekabr tarixli 260-cı sayında şəiri işıq üzü gördü:

*Dinəndə yandı dilim,
Dinməyəndə dil yandı.
Nə dərdi gizlədə bildim,
Nə aşkar eylədim.*

Bu şeir gənc Əliqulunun şairlik istedadının mətbuat aləmində ilk təəcəssümü oldu.

Jurnalistik yolu “Şərqi-Rus”la başlasa da, onu Azərbaycan mətbuatında, ədəbiyyatında tanıdan, məşhurlaşdıran “Molla Nəsrəddin” jurnalı oldu...

Əliqulu Nəcəfov 1880-ci il mayın 24-də Naxçıvanda dünyaya gəlib. Ailədə dörd qardaş, iki bacı idilər. Atası Məşədi Ələkbər Hacınəcəf oğlu əvvəl papaqçılıq edirdi, sonra ticarətlə məşğul olmağa başlamışdı. Ömrünün son illərində o, Culfə gömrükxanasında komissiyonçu işlədi. Culfada yaşamaq üçün ev və evin həyət divarının dalında karvansara təkdir.

Əliqulunun anası Bilqeyis xanım yazmağı bilməse də, oxumağı bacarırdı. Mütaliə edir, çoxlu şeirlər bilirdi. Əliqulunun atası Məşədi Ələkbər Nəcəfov “Səbə”, əmisi Məmmədhiüseyn “Fani”, ana babası Məşədi Əsəd “Məddah” toxallısı ilə şeirlər yazırdılar. Belə mühitdə böyüyən Əliqulu da kiçik yaşlarından şeir yazmağa başladı.

Dövrünə uyğun olaraq, təhsil almağa mollaxanada başladı. Ərəb və fars dillərini orada mükəmməl öyrəndi. O vaxtlar şeirlər yazırdı. 1892-ci ildə Məhəmməd Tağı Sidiqinin Naxçıvanda açdığı “Məktəbi tərbiyə” adı ilə məşhur olan məktəbində təhsilini davam etdirdi. Rus dilini həmin məktəbdə öyrəndi...

Əliqulu Qəmküsarın otuz səkkiz illik ömrünün ən yaxşı tərcüməni əsərləridir. Hansı mövzuda qələmə alınmasından asılı olmayaraq müəllifinin həyata baxışını, fikirlərini, düşüncələrini, arzularını ifadə edirdi. Bir də onunla bağlı yazıya köçürülmüş xatirələr var. Cavan yaşda qətlə yetirilən, faciəsi doğmalarının, dostlarının qəlbinə dağ çəkən Əliqulu Qəmküsarı bu günün və gələcəyin oxucularına tanıdır. Sui-qəsdli həyatına son qoyulan böyük vətənpərvər, istedadlı mənim adamı barədə ən gözəl mənbələrdən biri isə yeganə övladı, Azərbaycanın ilk qadın kino-rejissoru Qəmər Salamzadənin atasının öz xatirəsinə həsr etdiyi “Kiçik pəncərədən görünən dünya” kitabıdır. Qızı Əliqulu Qəmküsarın ömrünün ilk çağlarından həyata vida etdiyi gündəlik başına gələnləri qələmə alıb. O, özünün gördüklərinə atası haqqında eşitdiklərini də əlavə edib. Əliqulu Qəmküsarın erməni dilini də mükəmməl bildiyini yazanda Qəmər xanım ata nəvəsi Bilqeyis xanımın dediklərinə əsaslanıb. Bildirib ki, Əliqulu İrəvan seminarıyısında da oxumuşdu, yəqin ki, erməni dilini orada öyrənmiş.

Əliqulu Qəmküsarın ömrü kəşməkeşlər içində keçdi. Həyat onu ağır sınaqlarla üz-üzə qoydu. Atası Məşədi Ələkbərin xəstəliyi ilə əlaqəli olaraq, atası Əliqulu yollananda ümidli idi. Ancaq Təbriz hökmlərinin müalicəsi də Məşədi Ələkbərin dərddə çarə olmadı. Dörd aydan sonra dünyadan köçdü. Əliqulu atasını Təbrizdə dəfn edəndən sonra Naxçıvana döndü. Bu, onun həyatında ilk itki idi. Qarsıda isə hələ taleyinin daha sərt imtahanları gözləyirdi...

Uşaqlıqdan zəkali, iti hafizəyə, dərin müşahidə qabiliyyətinə malik idi. Təbrizdə əhalinin cəhəllət, fanatizm, mollaların firıldaqları səbəbindən acınacaqlı vəziyyətdə yaşamaq Əliquluya ağır təsir göstərdi. Təbrizdə gördüklərini şeirlə belə təsvir etdi: *Qurtarmadım ağlamağın mövsim, yarab? Hər gündə minəcəm olmur məscidimizdə. Ağlar günə qaldı, yənə əl çəkməyəcəklər, Bu mərsiyəxanlar nə görüblər biləmişdə.*

Atasının vəfatından sonra hələ yeniyetmə olduğu üçün Əliqulunı rəsmi olaraq dayısı Kərbəlayi Nəsrulla Şeyxov himayəsinə götürdü. Ailənin böyük uşağı olması onun məsuliyyətini artırır, boynuna yaşından böyük yük götürməli oldu. Naxçıvanda yaşayan ailəyə başçılıq edir, bir yandan da dayısının himayəsi altında Culfada gömrükxana işləri ilə məşğul olurdu.

Sonralar satirik şeirlərində, felyetonlarında kəskin tənqid hədəfinə çevirdiyi, işə etdiyi cəhəlləti ağır zərbəsini o vaxtlar gördü. Hələ könüllü ata dərдинin uğurlı ilə yəmb qovrulduğu günlərin birində Culfadan Naxçıvana gedən Əliqulu anasını evdə görmədi. Çox əzəzil adam olan böyük qayınının

təkidi ilə Bilqeyis xanımı zorla kiçik qayına ərə verməmişdilər. Bilqeyis xanımın nə narazılığını dinləyən, nə də göz yaşlarına əhəmiyyət verən olmuşdu.

Eşitdiyi xəbərdən sarsılan Əliqulu xəstələndi, bədbinliyə qapıldı. Özündən kiçik qardaş-bacılarına Əliqulu baxırdı. Anasını nə özü görmək istəyirdi, nə də bacı-qardaşlarına onunla görüşmələrinə icazə verirdi. Uzun illər sonra Bilqeyis xanım dərli-dərli deyirdi: “Məgər o zamanlar qadınla hesablaşardılar?! Bir mal kimi, əşya kimi onunla istidlikləri kimi rəftar edirdilər. Əliqulu da hələ kiçik idi. Bu halı dərk edə bilmirdi. Odur ki, məni cəzalandırmaq üçün uşaqları yanıma gəlməyə qoymurdu. Özü də hədsiz-hesabsız əzablar çəkirdi. Mənim də günüm qara olmuşdu”.

Qohumları Əliqulunı xilas etməyin yolunu onu evləndirməkdə gördülər. Naxçıvanda dövlətli olduğu qədər xəsisliyi ilə tanınan Hacı Pirinin qızı Xəndan xanım-la onu tanış etdilər. Xasiyyətə çox məhriban və mərhəmətli olan Xəndan xanım

likdə mənim yanıma qonşu arvadları gəlmişdi. Məndən təvəqqe elədilər ki, “Quran” oxuyum. Mən oxuyarkən arvadların bəzisi ağlamağa başladı. Əliqulu içəri girdi. Eynəyinin üstündən bir qədər bizi tamaşa elədi. Sonra “Quran”ı mənim əlimdən alaraq soruşdu: - Ana, bu oxuduqlarını başa düşürsən? - Yox, bala, başa düşmürəm. Dedi indi ki, başa düşmüşsən, qoy sən oxuduqlarını mən tərcümə eləyim. Burada ağlayas heç bir şey yazılmayıb. Burada ancaq doğruluq, təmizlik haqqında müsəlmanlara bir nəsihət verilir”.

Əliqulu Qəmküsarın mübarizə hədəfində yalnız Arazın bu tayı yox idi. O, Cənubi Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi hadisələrə də böyük diqqətlə, canıyananlıqla yanaşırdı. Əliqulu və kiçik qardaşı Rzaqulu

“Molla Nəsrəddin”in ürəyinə dəyən güllə...

Əliqulunun vəziyyətini öyrəndi. O, bu evliliklə razılıq verdi. Əliqulu ilə Xəndan xanım ailə qurdular.

Çox keçmədi ki, Əliqulunun böyük əmisi dünyasını dəyişdi. Bir sözü iki edilməyən, hamının çəkindiği qayınının vəfatından sonra Bilqeyis xanım öz uşaqlarının yanına qayıtdı. Əliqulu Xəndanla Culfaya köçdü...

1906-cı ilin aprelində Azərbaycanın ilk satirik jurnalı “Molla Nəsrəddin” nəşrə başladı. Qısa müddətdə tanınan, məşhurlaşan bu mətbu orqan Azərbaycan xalqının həyatında mühüm bir hadisəyə çevrildi. Jurnalın baş redaktoru Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin”in ətrafına istedadlı şair, yazıçı və jurnalistləri topladı. Yeni mətbu orqanın satırı və yumor hədəfi bəlli idi. Soydaşlarının tərəqqisində maneəyə çevrilmiş bütün mənfiyyətlərin yox olması, nöqsanların, problemlərin həllini tapması “Molla Nəsrəddin”in arzusuy, əməli idi. Jurnal fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən Azərbaycan mətbuatında və ədəbiyyatında böyük bir canlanma yaratdı. Ancaq xalqın geriliyi, nadanlığının, cahillərini çoxluğu “Molla Nəsrəddin”i müşkülə salırdı, səsinə etəlat yuxusundan oyandırmaq, öz səfil, acınacaqlı vəziyyətini görmək, ondan qurtulmaq inkişaf etməkdə olan xalqların sırasına qoşulmaq istəməyən soydaşlarına çatdırması asan deyildi. “Molla Nəsrəddin” çilər cəhəllətə, mövhumatla, fanatizmlə mübarizəyə atıldılar. Əliqulu Qəmküsar da onların sırasında yer aldı.

1906-cı ildən “Molla Nəsrəddin”ə yazmağa başlayan Əliqulu getdikcə fəal bir jurnalist kimi tanındı. O, şeirlərində, felyetonlarında dövrünün aktual mövzularını qələmə alırdı. Məişətdə, siyasətdə baş verən hadisələr tənqid süzgəcinə keçirən müəllif zamanın nəbzini tutmağı bacarırdı. Xalqın nurlu sabahlarının qarşısına qara pərdə çəkməyə çalışan ruhanilərin, bəy və mülkədarların döğmə xalqına ögey münasibəti, təhsilin, səhiyyənin aşağı səviyyədə olması, qadınların hüquqsuzluğu və digər problemlər Əliqulu Qəmküsarın yazılarında açıq şəkildə tənqid atəşinə tutulurdu. Bu yazılar ona say-sız-hesabsız düşmənlər qazandırır. Qızı Qəmər Salamzadə atası haqqında xatirələrində yazırdı ki, onun adına cürbəcür sözlər deyir, onu hədələyir, təhqir edirdilər: “Nənəm deyərdi: Naxçıvanda molla qalmaqmışdı ki, onların anaları, arvadları mənim yanıma gəlib hədələməsinlər ki, oğluna dəginən dino, mollalara satəşməsin, yoxsa bu işin axırı pisi qurtarar. Bir dəfə də məhərrəm-

Elə Əliqulu Qəmküsarın Culfada yaşadığı mənzildə də dönə-dönə polisler axtarış aparmışdılar. Bunun bir səbəbi də Cənubi Azərbaycanda gedən inqilabi hərəkatla bağlı idi. Əliqulu, qardaşı Rzaqulu və dayısı Nəsrulla Şeyxov İranda davam edən inqilaba həm maddi, həm də mənəvi kömək göstərirdilər. Anası Bilqeyis xanım Əliqulunun atasının mal-dövlətini əvvəl İran inqilabına, sonralar isə “Molla Nəsrəddin” jurnalına sərf etdiyini söyləyər, deyərmiş ki, iş o yərə gəldi, iki dəfə evin xalı-xalçasını satmalı oldu.

“Molla Nəsrəddin” jurnalında birgə əməkdaşlıq etdiyi yaxın dostu, şair və jurnalist Əli Nəzmi “Xatirələrindən bir yarpaq” şeirində söyləyənləri təsdiq edirdi:

*Qəmküsar hürrüyyətərvər bir zatdı,
Əski hərəkatı buna isbatdı.*

*Təbriz inqilabında oynatmışdı at,
Ona sərf etmişdi nəçə min manat.*

Onların İran inqilabına rəğbəti, bu yolda fəaliyyəti çar hökumətinin diqqətindən yayına bilməzdi. Qeyd etdiyimiz kimi, buna görə o günlərdə Culfadakı evi dəfələrlə polis tərəfindən alt-üst edildi. Əliqulu və qardaşı Rzaqulu Cənubi Azərbaycanda inqilab mücahidləri ilə əlaqələrinə görə polis idarəsində sorğu-suala çəkildilər. Hətta Rzaqulu bir dəfə həbs edildi.

1911-ci ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc olunmuş “Yahu keçər” şeirində:

*Millətinin halı pərişan ola,
Hər bir işi nifrətə şayan ola,
Cəhil ola, vəhşi və nadan ola,
Qəm yemə, səbr et, bu da, yahu, keçər.*

- yazırdı Əliqulu Qəmküsar. Amma ağır

günləri keçmir, nə xalqının tərəqqisini görüb ürəyi dağa döndür, nə də şəxsi həyatında tale üzünə güldürdü. Üstəlik, çox sevdiyi “Molla Nəsrəddin” jurnalının da vəziyyəti ağır idi. 1911-ci ilin axırlarında jurnalın maddi böhran içərisində olduğunu, bağlanmaq həddinə çatdığını öyrəndi. Əlbəttə, “Molla Nəsrəddin”in yənə də yeganə problemi bu deyildi. Təhdidlər və təzyiqlər hər zaman moruz qalan jurnala sensor hücumları yenidən kəskinləşmişdi. 1912-ci ilin martından Cəlil Məmmədquluzadə jurnalın nəşrini uzun müddətə dayandırmaq məcburiyyətində qaldı.

Hələ 1911-ci ilin axırlarında Əliqulu Qəmküsar qardaşı Rzaqulunı Tiflisə göndərərək köməyini təklif etsə də, Mirzə Cəlil tərəddüd etdi və jurnal bağlandı. Həmin günlərdə Əliqulu Qəmküsarın həyatında faciələr baş verdi. Bir-birinin ardınca iki qızı dünyadan köçdü. Hökmlər həyat yoldaşının da ağır dərddə mübtəla olduğunu söylədilər. Xəndan xanım vərəm xəstəliyinə nə yoluxmuşdu.

1912-ci ildə Culfadan Naxçıvana köçsə də, orda çox qalmadı. Həyat yoldaşı və qızını kurort şəhəri Pyatigorskıyev apardı. Mirzə Cəlil onu Tiflisə dövlət etmişdi. Əliqulu qabaqcıdan planlaşdırıldığı kimi, Pyatigorskidən ailəsi ilə birgə Tiflisə getdi. Mirzə Cəlil onları məhribanlıqla qarşıladı. Və Əliqulu Qəmküsarla “Molla Nəsrəddin” jur-

nalının yenidən nəşrə başlaması məsələsini müzakirə etdi. “Molla Nəsrəddin”in fəaliyyəti 1913-cü il yanvarın 13-dən sonra bərpa olundu. Əliqulu Qəmküsar redaktor köməkçisi təsdiq edildi. Cəlil Məmmədquluzadənin Davidovski küçəsindəki mənzilində yaşamağa başladılar.

“Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri fədakarlıq tələb edirdi. “Molla Nəsrəddin”çilər bir tərəfdən çar üsuli-idarəsi, bir tərəfdən də tərəqqisinə çalışdığı xalqın cahilləri ilə mübarizə aparırdı. Bəylər, mülkədarlar, mollalar xalqın malını talayaraq səfil gündə yaşamasına səbəb olurdular. Onlar da əsl simalarını açıb göstərdiyinə görə “Molla Nəsrəddin”ə düşmənlik edirdilər. Mübarizədən yorulan, səhətdən şikayətlənən Mirzə Cəlil Kəhrizliyə həyat yoldaşı Homidə xanımın yanına gedib bir qədər dincəlmək istəyirdi.

1912-ci ilin oktyabrından köçüb Tiflisə yaşayan Əliqulu Qəmküsarın həyatının bundan sonrakı illəri bu şəhərlə bağlı oldu. O, “Molla Nəsrəddin” jurnalında böyük ümidlə, yorulmadan çalışırdı. “Molla Nəsrəddin” bir çoxu kimi, ona da böyük şöhrət qazanırdı. Doğrudur, “Həyat”, “İrşad”, “Yeni füyuzat”, “Sədayi-həqq”, “Al bayraq”, “Gələcək” və başqa mətbu orqanlarla əməkdaşlığı da uğurlu oldu. Amma Əliqulu Qəmküsar yaradıcılığında “Molla Nəsrəddin”in yeri fərqli idi.

O, mətbuatda “Xadimi-millət”, “O taylı”, “Cüvəllağı”, “Cüvəllağı bəy”, “Simurg”, “Sarsaqaqlı bəy”, “Qəmbərqulu”, “Ləndahur”, “Qəmküsar” və başqa imzalarla çıxış edirdi. Ancaq hansı imza ilə yazırsa, yazsın, özünəməxsus üslubu, dəst-xəti müəllifi dərhal tanıdırdı.

“Molla Nəsrəddin” gərgin şəraitdə nəşr olunurdu. Əliqulu Qəmküsar da Tiflisdə daim polis nəzarəti altında çalışır, təqib olunurdu. Qısa müddətdə o, iki dəfə həbs edildi. Birinci dəfə iki həftə saxlanıldı. İkinci dəfə həbs olunanda isə Metex həbsxanasında aylarla qalmalı oldu.

Həmin vaxtlar bir yandan da ailə qayğıları Əliquluya dincilik vermirdi. Tiflisdə hökmlərin məsləhəti ilə xəstə həyat yoldaşının müalicəsi məşhur Abastuman xəstəxanasında davam edirdi. Arada Naxçıvana gedən Əliqulu orada başqa bir fəlakətə üzləmişdi. Moskvada tibb institutunu bitirib həkimlik diplomunu almış, cibində vətənə dönmək üçün bileti olan kiçik qardaşı Məmməd-qulu orada çayda boğulmuşdu...

Bir neçə ay sonra Əliqulunı həbsdən azad etdilər. Çox çəkmədi ki, Xəndan xanım Naxçıvana qayıtdı. Rəngi avazımsız, gözləri çuxura düşmüşdü. O, bir daha yataqdan qalxmadı.

Batmanla gələn dörd Əliqulunun əlini işdən soyuda bilmədi. Bütün varlığı ilə “Molla Nəsrəddin” jurnalının işləri ilə məşğul olurdu. Əliqulu Qəmküsarın o vaxtiki illəri barədə qızının xatirələri dəyərli mənbədir: “1915-1917-ci illər bizim ailəmiz, yəni atam, nənəm, Rzaqulu əmim, Musa və mən Tiflisdə 19-küçəsində yaşayırdıq. Mirzə Cəlil Tiflisdə deyildi. Bu mənzilin küçəyə tərəf olan otağında redaksiya yerləşirdi. Həyət tərəfdə olan otaqda biz yaşayırdıq. Atamız günləri çox narahat keçirdi. Onu işdən ayırıb gah polis idarəsinə çağırırdılar, gah da senzura məsələsi üçün narahat edirdilər. Polisin olından o, çox vaxt günlərlə gizlənməli olurdu”.

Onu dövrdaşları həm də fədakar teatr xadimi kimi tanıyırdılar. Naxçıvanda teatrın yaranmasında, inkişafında böyük xidmətlər göstərdi. Əliqulu Qəmküsar Cəlil Məmmədquluzadənin “Ölülər” əsərinin baş qəhrəmanlarından birinin - Şeyx Nəsrullahın ən yaxşı ifaçılarından oldu. 1916-cı ilin mayında jurnalın nəşri müvəqqəti olaraq dayandırıldı. Əliqulu Qəmküsar Cəlil Məmmədquluzadə ilə “Ölülər” komediyasını Bakıda, sonra Dağıstanda, Səmərqənddə, Daşkənddə və Volqaboyu şəhərlərində nümayiş etdirdilər. Əliqulu Qəmküsarla

Naxçıvanda “Ölülər”in tamaşaya qoyulmasında iştirak edən, İsgəndər rolunun ifaçısı, teatrşünas və rejissor Rza Təhmasib sonralar yazırdı: “Şeyx Nəsrullah rolunun mən bir çox ifaçısını görmüşəm. Lakin açıq deməliyəm ki, heç kəs islamıyyəti dərindən bilən, mollaların həyat və psixologiyasına yaxşı bələd olan bu xırda cüssəli adamanın üstün tutula bilməz”. Şeyx Nəsrullah rolunun ifası ilə əks-səda yaradı ki, ruhanilərin fitvası ilə Əliqulu Qəmküsarı küçədə möhkəm döyüb, Bazarçayına atdılar. Amma onun gözüünün odunu ala bilmədilər. Sonradan başına gələnləri zərəfata salırdı: “Mən elə bilirdim ki, məni döymürlər, başımı tumarlayırlar”.

1917-ci ilin əvvəllərində Rusiyada, Zaqafqaziya baş verən siyasi hadisələrə dair bir sıra yazılar qələmə alındı. 1919-cu ildə “İngiltərə” şeirində Əliqulu Qəmküsar yazırdı:

*Qoymayaq olsun ki, sahib-ixtiyar İngiltərə,
Yoxsa bizlərdən çəkr axır damar İngiltərə.*

*Əsrlərdəndir bu millət Asiyada kök salıb,
Hər yeri, hər ölkəni min fənd-fel ilə alıb.
Aləmi bərbad edibdir, bircə Gürcüstan qalıb.
İstəyir etsin onu da tar-mar İngiltərə.*

Məsləkdaşı, silahdaşı Mirzə Cəlilin həyatının təhlükədə olmasından narahat idi. Ölümlə ü qarabaqara onu izləyirdi. Və 1919-cu il martın 14-də kürəyindən vurulan xain güllə Əliqulu Qəmküsarın həyatına son qoydu. Qatili tapılmadı. Qətl barədə fərqli söz-söhbətlər doladı. Həmin vaxt Tiflis şəhərində yaşayan Əziz Şərif “Borba” qəzetində dərc olunan “Qəmküsar” adlı yazısında onun gecə evə qayıdıb giriş qapısını döyərək qonşuların şübhəsinə tuş gəldiyi, qorxudan vahimə keçirən qonşu qadınların hay-küyünə gələn qaradovoyun dalana açdığı atəşdən qətlə yetirildiyi bildirildi: “Gecə saat 11-də evə qayıdıb giriş qapısını döyərək qonşuların şübhəsinə tuş gəlir və... onu qətlə yetirirlər”.

Ən çox söylənilən Əliqulu Qəmküsarın Gürcüstan mənsəvikləri tərəfindən güllələnməsi oldu. Bu fikirlə razılaşmayanlar 1919-cu ildə Zaqafqaziya mənsəviklərinin mövqeyinin çox güclü olmamasını, həm də onun mənsəviklərlə ciddi münəqəşsinin olmadığını əsas gətirdilər. Araşdırıcıları 1917-ci ildə yazdığı “Qarğalar” adlı felyetonunda ölkədəki kadetlər, müsavətcilər, federalistlər və mənsəviklərlə bərabər, bolşevikləri də günahkar saydığını nəzərə alaraq, onların hər birinin Əliqulu Qəmküsarın həyatına sui-qəsd edə biləcəyini qeyd etdilər.

Qızı “Kiçik pəncərədən görünən dünya”-sında atasının qətlindən də yazdı. O zamanlar Əliqulu Qəmküsarın ailəsi Tiflisdəki Moskovski küçəsində 16 saylı evin ikinci mərtəbəsində yaşayırdı. Əliqulu Qəmküsar gecə evə qayıdarkən qətlə yetirildi. Qızı yazırdı: “İkinci mərtəbədə pilləkənin başında iki qapı var idi. Və qapılardan biri balaca dəhlizdən sonra qonaq otağına, ikinci qapı isə yənə də dəhliz vasitəsilə atamın kabinetinə açılırdı. Atam açarını öz otağının qapısına salır, bir dəfə burur, canı açarı ikinci dəfə burmağa fürsət vermədən arxadan - kürəyindən onu güllə ilə vurur. Xainin gülləsi atamın ürəyini parçalayır. Amansız ölüm atamın gözlərini əbədi yumur. Atamın cənazəsi Tiflisin ən səfəli yerində, bahar çiçəkləri ilə bəzənmiş “Nəbatat bağı”nın yaxınlığında, vaxtilə özünün arzu etdiyi gözəl bir guşədə bir çox nitqdən sonra, olduqca təntənə ilə dəfn edildi”.

Azərbaycan ədəbiyyatının, mətbuatının, teatrının inkişafında misilsiz xidmətləri olan Əliqulu Qəmküsarın qatili və qətl səbəbi barədə qızının yazdığı daha çox həqiqət kimi gördünür: “Kapitalist İngiltərəsinin Qafqazdakı casusları öz fəaliyyəti ilə onları narahat edən bu adamı aradan götürmək fikrinə düşürlər və bu işin daşqınlarını əli ilə edilməsini daha əlverişli hesab edirlər”.

Görkəmli yazıçı Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev isə təəssüf hissi ilə belə ifadə etdi: “Əliqulu Nəcəfzadəyə atılan güllə “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinin ürəyinə dəydi. Ona mən “Molla Nəsrəddin məcmuəsinin ürəyi adı qoymaqda səhv etmiyəm və cürətdə də bu sözü deyirəm”.

Cəlil Məmmədquluzadə məsləkdaşının ölümünün beşilliyinə həsr etdiyi “Əliqulu Nəcəfov” adlı məqaləsində kədərli yazırdı: “Təəssüfləndirəm ki, Əliqulu Nəcəfov kimi həqiqi və ləzzətli əhli-qələm və şairimiz bu dünyadan vaxtsız gətdi və məcmuəmizi öz köməyindən məhrum qoydu”. O, dostunun unudulmayacağına əmin idi: “Nə qədər ki məcmuəmizin adı söylənilir, onun əziz və qiymətli qələm yoldaşlarının qabaq sırasında Əliqulu Qəmküsarın - Cüvəllağı boyın adı həmişə zindəbəd alqışları ilə zikr olunacaqdır”.

*Zöhrə FƏRƏCOVA,
“Azərbaycan”*

